

Knygų lentynoje

POLKAI REIKIA DVIEJŲ

Rec.: Robert Frost, *The Oxford History of Poland-Lithuania, Volume I: The Making of the Polish-Lithuanian Union, 1385–1569*, Oxford University Press, 2015.

Profesorius Robertas I. Frostas Lietuvoje yra gerai žinomas kaip Abiejų Tautų Respublikos istorijos tyrinėtojas, labiausiai domėjęsis vadinamųjų Šiaurės karų epocha¹. Todėl jo didelės knygos, skirtos Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės ir Lenkijos Karalystės unijai, pasirodymas yra kiek netikėtas. Istorikas, jį išugdžiusi kultūrinė dirva, epocha, kurioje jis gyvena, bei pažiūros, kurių jis laikosi, yra surišti į neišnarpiojamą mazgą. Tad karštų ginčų dėl Europos Sąjungos ateities epochoje britų istoriografinės mokyklos atstovo škoto požiūris į vieną tvariausių Europos istorijoje unijų žada naują požiūrį.

Frosto knyga – tai suplanuoto Lenkijos–Lietuvos istorijos dvitomio pirmasis tomas. Ją sudaro 7 dalys ir 39 skyriai. Pastarųjų pavadinimai dažnai parinkti labai laisvai, tad turinys yra ne visada geras vedlys po knyga. Medžiaga dėstoma maždaug chronologiškai nuosekliai, nors kai kurių dalių chronologijos iš dalies sutampa. Knygos veikėjos nėra vien Lietuva ir Lenkija, kaip skelbia pavadinimas. Frostas stengiasi įvertinti ir kitus unijos procese daly-

vavusius žaidėjus: Prūsiją, Mazoviją, Didžiąją ir Mažąją Lenkiją, Rusiją. Todėl unijos raidos vaizdas tampa sudėtingesnis ir daugiaplanis. Frosto unijos suvokimo koncepcija daugeliu požiūrių yra tiek originali, o aptariama epocha – plati, kad vargu ar vienas istorikas gali ją dalykiškai įvertinti. Kaip tik dėl to ši recenzija daugiausia skiriama esminėms autoriaus idėjoms apie Lietuvos ir Lenkijos santykius pristatyti, žinoma, negailint replikų ir pastabų.

Pirmojoje knygos dalyje, pavadintoje „Link unijos“, Frostas pristato Lenkijos ir Lietuvos valstybinę ir visuomeninę raidą bei padėtį Krėvos akto išvakarėse. Abiejų kraštų skirtumai vis dėlto yra tik fonas, kuriame sprendžiami svarbesni klausimai: kaip Viduramžiais buvo suvokiamos unijos? Kaip galime tipologizuoti monarchijas ir jų valdytas politijas? Frostas į dienos šviesą ištraukia seną klasikinį vokiečių teisės teoretiko Georgo Jellineko veikalą „*Die Lehre von Staatenverbindungen*“ (Berlin, 1882) ir vieną po kito lygina jame siūlomus unijų apibūdinimus su Krėvos aktu sukurtos Lenkijos ir Lietuvos sąjungos atveju. Pasak Frostą, dauguma Europos valstybių (šis terminas čia iš esmės sinonimiškas monarchijoms) buvo ir *sudėtinės* (*composite kingdom*), ir *daugialypės* (*multiplay kingdom*). Pirmuoju atveju tai reiškia valstybę, kuri sujungdavo

¹ Robert Frost, *After the Deluge: Poland-Lithuania and the Second Northern War, 1655–1660*, Cambridge University Press, 1993; *Idem, The Northern Wars: War, State, and Society in Northeastern Europe, 1558–1721*, Harlow [etc.]: Longman, 2010.

smulkesnius regioninius vienetus (provincijas), o jų bendruomenės turėjo specifines teises, garantuotas šalies valdovo. Kitaip tariant, nors provincijos pasižymėjo savo išskirtinėmis savybėmis, jų galios buvo žemesnio lygio nei monarchijos. Daugialypės valstybės buvo tos, kurios susijungdavo išlaikydamos suverenumo pojūtį. Suverenumo saugotoja galėjo būti monarchija arba politinė tauta. Nuo suverenumo saugotojo iš esmės priklauso sudaromos unijos tvarumas. Monarchijos sudaromos unijos buvo trumpalaikės – jos sukurdavo šalių bendrijas, valstybių sąjungas, lygas. Jei uniją sudarydavo politinė tauta, sąjunga tapdavo ilgalaikė – federacija, tikroji unija (*real union*), konfederacija.

Taikant Jellineko apibrėžtas žaidimo taisykles Krėvos laikų Lenkijai ir Lietuvai aiškėja, kad abi šalys iki unijos buvo sudėtinės, tačiau jų suverenai nebuvo adekvatūs. Lietuvos suverenai buvo Jogaila. Nors šalia jo egzistavo lietuviškas karinis visuomeninis elitas (*military-social elite*), jo vaidmuo teisiškai nebuvo apibrėžtas. Kitokia padėtis susiklostė Lenkijoje, kur po Kazimiero Didžiojo mirties valdovai buvo renkami ne iš vietinių valdytojų. Ši aplinkybė nulėmė specifinės teisinės sampratos *Lenkijos karalystės Karūnos (corona regni Poloniae)* susiklostymą. Pastaroji buvo aiškiai skiriama nuo karalystės (*regnum Poloniae*) sąvokos, kuri reiškė valdžią, priklausančią valdovui. O *corona regni* buvo suprantama kaip politinė bendruomenė, kurios valia reikėsi Seime. Taigi Frostas tvirtina, kad Lenkijos suverenu XIV a. antroje pusėje tapo politinė bendruomenė ar, kaip mūsų istoriografijoje dažniausiai sakoma, – politinė tauta. Ši aplinkybė numatė, jog Jadvygos išrinkimas Lenkijos karaliumi nereiškia, kad jos palikuonys automatiškai taps Lenkijos sosto paveldėtojais. Kita vertus, kai Jogaila Krėvoje pažadėjo Lietuvą įjungti (garsioji formulė *perpetuo applicare*) į Lenkijos Karūną, jis įjungė Lietuvą ne į Lenkijos kara-

liaus valdžią, o į Lenkijos politiką. Supraskit, pagal Krėvos akto pažodinę reikšmę, Jogailai mirus Lietuva turėjo sudaryti vieningą politinį kūną su Lenkija, kurio likimą toliau turėjo nuspręsti visa politinė bendruomenė (*tota communitas*), nors nevisiškai aišku, kas iš Lietuvos pusės turėjo ją sudaryti.

Atsižvelgiant į šias pastabas galima teigti, kad Krėvos aktu buvo sudaryta unija, kuri artimiausia tam, ką Jellinekas vadino tikrąja unijai. Bet net ir toks apibūdinimas nepaaiškina šios unijos ypatybių. Frosto tvirtinimu Krėvoje nebuvo sudaryta nei personalinė, nei dinastinė, nei luominė unija, nes Krėvos aktas – trišalis susitarimas tarp Jogailos, Lenkijos Karūnos ir Jadvygos motinos Elžbietos Bosnietės. Tad ši unija nėra personalinė, nes tam trukdo Lenkijos Karūnos konceptas; unija negali būti vadinama luomine, nes tam trūksta Lietuvos politinio luomo atstovavimo, o tam, kad ši unija būtų vadinama dinastine, prieštarauja Lenkijoje nusistovėjęs karalių renkamumo principas. Todėl Frostas tenkinasi *tikrosios unijos* kategorija, kuri šiuo atveju pasižymėjo dviem labai svarbiomis aplinkybėmis. Pirma, ji numatė ilgalaikės sąjungos tarp Lenkijos ir Lietuvos užmezgimą, kurio negalėjo pakeisti valdovo mirtis. Antra, Krėvos akte numatytas Lietuvos inkorporavimas negalėjo būti įgyvendintas be teisinio patikslinimo, kaip tai turi įvykti.

Įvertinęs kone visuotinį neigiamą tautinių istoriografijų požiūrį į uniją Frostas leidžia suprasti, kad jis į tą uniją žiūri pozityviai. Vargu ar tai reikėtų aiškinti autoriaus, tarkime, prolenkišku ar antilietuvišku nusiteikimu. Regis, didžiausią įspūdį Frostui daro šios unijos ilgaamžiškumas. Unija negalėjo taip ilgai išlikti nepalaikoma ją sudariusių šalių.

Antroji dalis – „Nustatant uniją“. Prieš pereidamas prie unijos plėtotės, Frostas aptaria skirtingą Lenkijos ir Lietuvos valstybių struktūrą. Nors jis tiesiogiai taip nesako, bet leidžia

suprasti, kad dėl šių struktūros skirtumų Krėvos aktas, numatęs Lietuvos inkorporavimą, realiai negalėjo būti įgyvendintas. Bene svarbiausias skirtumas matomas tarp pagrindinių politinių jėgų. Lenkų šlėktos neturėjo adekvataus unijos partnerio Lietuvoje. Iki pastarosios krikšto apskritai sunku apibrėžti lietuvių bajorijos reikšmę. Tad galima suprasti, kad Frostui bene svarbiausias pasikeitimas XIV–XV a. sandūroje (maždaug nuo Lietuvos krikšto iki Vytauto mirties) – greitai didėjusi lietuvių bajorijos politinė galia.

Unijos raidą Frostas veda tradiciniu keliu judėdamas nuo Astravos sutarties per Salyno puotą, Vilniaus–Radomo ir Horodlės sutartis. Pastaroji – visos šios epochos unijos pasiekimų viršūnė. Tačiau kiekviena unijos kelio stotelė, o ir pats lietuvių ir lenkų santykių leitmotyvas šiame kelyje suvokiami kiek kitaip, nei tai daroma mūsų istoriografijoje. Lietuvių istorikų nuolatinį norą išryškinti Vytauto kovą už Lietuvos nepriklausomybę ir valstybingumą Frostas diskvalifikuoja vienu plunksnos brūkštelėjimu. Pasak jo, tai – anachronizmas. Žinoma, čia galima pasiginčyti, ar siekis išsaugoti savus papročius, politinę kultūrą ir organizaciją nėra adekvatus tam, ką dabar vadintume valstybingumo arba laisvės išsaugojimu. Šiuo požiūriu Frosto argumentai yra greičiau teisiniai, nei istoriniai.

Frostas netiki ir kitu, į lietuvių istoriografiją giliai įsismelkusių tikėjimu, – tai atviru, tai paslėptu Vytauto priešišku Jogailai. Pusbrolių kooperacija – štai kas išryškinama šioje knygoje. Pusbroliai buvo vienas kitam reikalingi. Jie abu sukūrė ir palaikė sistemą, kuri leido pakirsti išsišakojusios Gediminaičių dinastijos atstovų pretenzijas į paveldimą valdžią Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės žemėse. Ir nors valdžios centralizavimo laurai dažniausiai dedami ant Vytauto galvos, šį procesą iš karto po Lietuvos krikšto pradėjo Jogaila. Be to, jis nie-

kada neprieštaravo Vytauto veiksams, nes jie valė kelią ne tik Vytauto galioms Lietuvoje, bet ir lauktiems Jogailos palikuonims, kurie turėjo paveldėti Lietuvos tėvonių statusą. Kita vertus, ši sistema neleido lenkams spausti Jogailos, tai aiškiausiai parodo demonstratyvus Jogailos bandymas grįžti į tėvonių Lietuvą po Jadvygos mirties (1399 m.). Jau tada lenkai susigriebė: be Jogailos jų soste Krėvos sutartis netenka prasmės. Pasak autoriaus, nenuneigiama, kad be pusbrolių bendradarbiavimo nebūtų ir Žalgirio pergalės, bet galbūt per dažnai pamirštama, kad Vytautui buvo reikalingi ir lenkai: riteriai, kunigai, sekretoriai ir t. t. Beje, lietuvių vaidmuo Žalgirio mūšyje įgyja karikatūrinių bruožų (p. 106). Galutinė Frosto išvada – Vytautui unija irgi buvo reikalinga (p. 97).

Štai taip Frostas siūlo suvokti unijos procesą. Ginčiuose apie Astravos sutarties (1392) turinį jis atmeta Edvardo Gudavičiaus pasiūlytą vertinimą, kaip Lietuvos „dalinio suvereniteto“ atkūrimą. Jo manymu, Astravos sutartis buvo pastanga ne sudaryti sąlygas Lietuvos valstybingumui atkurti, o pabandyti pasiekti dinastinę taiką (p. 82).

Salyno puotos (1398) atvejis rodė savotišką klystkėlį Vytauto ir Jogailos kooperacijoje. Su prask, Vytautas, per trumpą laiką į savo rankas paėmęs prieš tai Gediminaičių valdytas kunigaikštystes, apsvaigo nuo sėkmės ir neapskaičiavo savo jėgų, tai parodė pralaimėjimas prie Vorkslos.

Santykius teko taisyti Vilniaus ir Radomo sutartimis (1401). Frostas nepitaria Grzegorzio Błaszczyko teiginiui, kad tai buvęs dviejų atskirų šalių susitarimas, atidėjęs Lietuvos inkorporaciją. Frostui – tai pirmoji lenkų ir lietuvių sutartis dėl unijos realizavimo, nesukuriant unitarinės valstybės. Antrindamas Stanisławui Kutrzebai jis mano, kad pagal susitarimą Vytautas negavo visų valdymo teisų. Jo padėtis Jogailos atžvilgiu sutartyje apibūdinama ka-

noninės teisės formulėmis, taikytinomis vyskupo santykiams su popiežiumi apibrėžti (t. y. vyskupas kaip popiežiaus vietininkas). Tad išvada – Vytautas Jogailos vietininkas Lietuvoje (p. 93). Tada ir Lietuva nėra lygiavertė partnerė unijoje. Lenkų inkorporacinių siekių ši sutartis nenaikino, bet joje buvo viena klauzulė silpninti inkorporacinį motyvą, tai – lenkų pažadas po Jogailos mirties nerinkti naujo Lenkijos karaliaus be Vytauto ir lietuvių (*sic!*) pritarimo. Kadangi tokį patį pažadą buvo davę ir lietuvių bajorai lenkams, ši sutartis mezgė ryšį ne tik tarp abiejų kraštų valdytojų, bet ir tarp politinių bendruomenių, o tai stiprino unijinį ryšį. Todėl negalima sakyti, kad sutartis formavo personalinę uniją (kaip manė S. Kutrzeba). Lenkų ir lietuvių konsultacijų dėl abiejų kraštų valdovų rinkimų institutas buvo pirmasis žingsnis kelyje į bendrą elekciją (p. 96). Taigi inkorporacijos keliu buvo einama, tiesiog tuo laikotarpiu lenkai apsiribojo nevisiška inkorporacija (*incorporatio minus plene*).

Horodlės sutartis (1413) buvo nemaža daliimi viešųjų ryšių akcija, kuria siekta po Žalgirio nepatenkintą Ordiną ir jį rėmusį imperatorių pastatyti į vietą. Ji turėjo tarptautinėje arenoje pademonstruoti Lenkijos ir Lietuvos vienybę ir Jogailos pradėto Lietuvos krikšto proceso sėkmę. Iš pirmo žvilgsnio unijos klausimu ši sutartis keitė nedaug ką, kas buvo nutarta Vilniaus – Radomo susitarimuose. Tiesa, Vytautui buvo pripažintas didžiojo kunigaikščio titulas (*magnus dux*), o Jogailai – aukščiausiojo kunigaikščio (*supremus dux*). Lietuvos istoriografijoje šių titulų pasidalijimas dažniau siejamas su ankstesniais laikais.

Frosto manymu, vis dėlto esminis Horodlės įnašas į uniją turi būti siejamas su Lietuvos bajorijos padėties pasikeitimu. Lenkijos karaliaus ir Lietuvos didžiojo kunigaikščio rinkimų klausimu Horodlėje ne tik buvo pakartoti Vilniaus – Radomo nutarimai, bet ir smarkiai

išplėstos Lietuvos bajorų katalikų teisės. Mažai to, lietuvių kilmieji, priimdami lenkų šlėktų herbus, turėjo susiliesti į vieną bendrą jėgą, garantuojančią unijos veiksmumą. Loginis Frosto išvedžiojimas visiškai aiškus: jei Jogaila Krėvos sutartimi įliejo Lietuvą į Lenkijos karalystės Karūną, kurios ateitį užtikrina politinė šlėktų tauta, tai lietuvių politinės tautos susigiminiavimas su lenkų šlėktomis reiškė lietuvių bajorijos teises į Lietuvos ateities lėmimą, bet tik per sąjungą su lenkų politine tauta. Inkorporacijos planas niekur nedingo, jis kaip tik buvo plėtojamas, tik kiek kitu būdu, nei iki Horodlės. Jo esmė – lenkų šlėktų iškovotų teisių perdavimas lietuvių bajorijai taip formuojant politinę bendruomenę, atitinkančią jau egzistuojančios Mažosios ir Didžiosios Lenkijos politines struktūras. Lietuvos politinė bendruomenė čia nesuprantama kaip atskira. Jai paruošta trečiosios Lenkijos provincijos (kaip vėliau buvo sakoma – Naujosios Lenkijos) vieta bendroje Respublikos (*community of realm*) struktūroje. Šio siekio įgyvendinimo įrankiu turėjo tapti Horodlės sutarties įkurti Vilniaus ir Trakų vadovijos – lenkiško tipo valstybinės struktūros.

Horodlėje išskylančios respublikos idėja karūnuoja Konstancos Bažnyčios susirinkime Vlodkovičiaus pristatytas *Tractatus de Poteste*. Nors jis buvo skirtas ginčo tarp Ordino ir Lietuvos dėl Žemaitijos kontekstui, Frosto manymu, jo teiginiai siejasi esminėmis lenkų *corona regni* nuostatomis. Volodkovičius įtikinėjo susirinkimą, kad jokia teritorija, net pagonių, negali būti prijungta prie kito politinio vieneto be toje teritorijoje gyvenančios bendruomenės sutikimo. Prijungimas – tai unija, susitarimas – tai įstatymas, kuriuo pagrindžiami tolesni susijungusių bendruomenių santykiai.

Audringi įvykiai Lietuvoje po Melno sutarties (1422 m.), atidavusios Žemaitiją Lietuvai, ir iki Kazimiero Jogailaičio išrinkimo Lenkijos

karaliumi aptariamais trečiojoje knygos dalyje, kuri pavadinta „Krizė 1422–1447 m.“ Visų pirmiausia Frostas čia ginčijasi su iki šiol šia tema rašiusiais istorikais apie Jogailos ir Vytauto santykių pobūdį. Jis mato tarp pusbrolių atsirandančias takoskyras, išprovokuotas Vytauto pasitenkinimo Žemaitijos atgavimu ir jo tolesnio nenoro pyktis su Ordinu. Be abejo, takoskyrą dar labiau didino ir Vladislavo Jogailaičio gimimas (1424), Vytautui priminęs apie Jogailos palikuonių teises į Lietuvą. Bet Frostui visa tai – tik niuansai, iš esmės neardę tolesnės pusbrolių kooperacijos. Net Vytauto karūnavimo byloje pusbrolių nuomonių nesutapimą Frostas linkęs sieti greičiau su nesuvaldytomis emocijomis, nei ilgalaikę strategiją (p. 146). Todėl jis atmeta neseniai Jaroslavo Nikodemo iškeltą mintį apie Vytauto siekius Žygimantą Kęstutaitį matyti savo įpėdiniu.

Toks Vytauto ir Jogailos santykių suvokimas leidžia ir šio laikotarpio unijos klausimą suprasti kiek kitaip: iš esmės Lietuva siekė ne nutraukti uniją, o tik lygaus statuso unijoje su Lenkija. Didžiausią grėsmę unijai kėlė Švitrigaila (p. 158), kurio išrinkimo didžiuoju kunigaikščiu teisėtumu Frostas abejoja (p. 156). Bet po Vytauto mirties Lietuvos politinės struktūros buvo nebegrįžtamai pasikeitusios. Šalia Vytauto išaugęs lietuviškas katalikiškas elitas nebebuvo žaisliukas didžiojo kunigaikščio rankose. Jo statusas laikėsi ant privilegijų, kurios buvo unijos įtvirtinimo sudedamosios dalys. Švitrigailą galios ištekliais aprūpino daugiausia jo rusėniškoji aplinka. Švitrigailai nepavyko suvienyti rusėnų ir lietuvių ponijos interesų. Natūraliu partneriu lietuviškosios ponijos daugumai tapo lenkai, skambinę pavojaus varpais dėl katalikybės padėties Lietuvoje ir kaltinę Švitrigailą stačiatikių protegavimu.

Nuvertus Švitrigailą sudaryta Gardino sutartis (1432) grąžino unijos klausimą į Vilniaus – Radomo sutarties lygį (p. 173). Tais pat

metais Žygimanto Kęstutaičio suteikta Lietuvos stačiatikiams privilegija daugiausia nulėmė Švitrigailos įtakos rusėnams mažėjimą. Šios privilegijos atsiradimą Frostas sieja su lenkų politinės kultūros sklaida į Lietuvą. Savotišku privilegijos pirmtaku buvusi Jedlnios privilegija, 1430 m. duota Lenkijai priklausančio Haličo rusėnams. Šios privilegijos suteikiamos teisės neva buvusios masalės Podolės bajorams iš karto po Vytauto mirties pasiduoti Lenkijos valdžiai. Visgi Frostas nesiūlo pervertinti Žygimanto Kęstutaičio privilegijos reikšmės: stačiatikiams bajorams ji suteikė tik antrarūšę pilietybę. Negana to, Jogaila jos niekada neratifikavo (p. 174).

Žygimantas Kęstutaitis sostą gavo tik su lenkų palaikymu. Tiesa, jo valdymo laikotarpis nereiškė unijos sutvirtinimo. Po 1435 m. pergalės prieš Švitrigailą lenkų parama Žygimantui nebebuvo reikalinga. Jis bandė vykdyti savarankišką Lietuvos politiką, bet nesugebėjo apie save suvienyti net lietuviškosios ponijos.

Kazimiero Jogailaičio pakėlimas Lietuvos didžiuoju kunigaikščiu Frostui nereiškia Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo ar pastangos nutraukti uniją su Lenkija (p. 188). Šią akciją įgyvendino projogailaitiški Lietuvos ponai, palaikomi Jogailos žmonos Sonkos (Sofijos) Alšėniškės ir siekė apsaugoti savo pozicijas nuo Švitrigailos keršto. Tiesa, Frostas taip aiškiai ir neįvardija, kas sudarė tą lietuvių ponų grupę, kuri neva dar nuo Vytauto laikų palaikė Jogailą. Mūsų istoriografijoje išryškinamas Goštauto grupuotės vaidmuo čia apskritai neminimas.

Po Kazimiero pakėlimo santykiuose su Lenkija atsiradusį neapibrėžtumą Frostas aiškina ne atšalusiais ryšiais, o Vladislavo Jogailaičio persikėlimu iš Lenkijos į Vengriją. Kitaip tariant, be Lenkijos karaliaus šie santykiai negalėjo būti deramai sutvarkyti. Vladislavui žuvus prasidėjusios derybos dėl Kazimiero tapimo Lenkijos karaliumi parodė lietuvių ponijos

politinę brandą. Jau Kazimiero išrinkimo laikotarpiu ponija sugebėjo įveikti šalį į gabalus žadėjusią sudraskyti krizę (išstūmė Mazovijos kunigaikščius iš Palenkės). Tad šis gebėjimas suvaldyti padėtį, vienintelio Jogailaičio turėjimas ne tik savo valdovu, bet ir patiriančiu lietuvišką įtaką, o kartu išmoktos pamokos su lenkais kalbėti ankstesnių susitarimų kalba iš esmės pakeitė lietuvių ir lenkų santykių balansą: derybose dėl unijos lietuvių pusė pirmą kartą buvo geresnėje pozicijoje. Tai netruko atsispindėti 1446 m. Bresto sutartyje. Iš jos dingio inkorporacinė leksika, būdinga Horodlės sutarčiai (p. 194).

Reziumuodamas Kazimiero Jogailaičio kunigaikštavimo laikotarpio reikšmę unijai, Frostas išryškina porą dalykų. Kazimiero išrinkimo ir pakėlimo į didžiuosius kunigaikščius precedentas rodė Lietuvoje jau funkcionuojant politinę tautą (*the Lithuanian community of the realm*). Sprendžiant Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės periferinių žemių pavaldumo problemas, Kazimieras ir jo aplinka pritaikė lenkišką decentralizuotos renkamiosios monarchijos konsensuso modelį (*the consensual Polish model of decentralized elective monarchy*), kuris perdavė nemažos dalies vidaus reikalų tvarkymą vietinėms politinėms bendruomenėms (p. 190). Ypač tai buvo aktualu rusėnų žemėms. Iš vienos pusės, tai reiškė tam tikro lygio autonomijų susikūrimą ar regioninių kunigaikščių valdžios atkūrimą (pvz., Olelkaičių Kijeve). Tačiau, iš kitos pusės, tai leido užbaigti vidinę krizę, suardžiusią didžiojo kunigaikščio valdžios teisėtumą Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės periferijoje. To geriausiu rodikliu tapo iki tol nuo Kazimiero nepriklausomo Švitrigailos atvykimas į Kazimiero karūnavimą Lenkijos karaliumi (*sic!*).

Ketvirtojoje dalyje „Konsolidacija ir kaita“ pamažu nusigręžiama nuo tolesnių unijos projektų tobulinimo. 1446 m. derybų Gardine metu

lietuvių pozicijoje Frostas įžvelgia separatizmo apraiškas, bet vis dėlto siūlo jas suprasti ne kaip siekį nutraukti uniją, o kaip troškimą pakeisti jos pobūdį – unijoje išsikiovoti lygiavertes pozicijas su Lenkija (*aequale iure* ar *aequale principaliter*). Tuo metu lenkai tam nebuvo pasirošę, jie nusileido tik iki *incorporatio minus plena* lygio. Ši padėtis nepakitusi išliko iki Kazimiero Jogailaičio mirties. Daugumos istorikų ji apibūdinama kaip personalinė unija. Frostas nenori su tuo sutikti tvirtindamas, kad šalia bendro valdovo padėties buvo dar ir politinių bendruomenių susitarimas, apsunkinęs galimybę teisėtai nutraukti uniją. Kazimierą ši padėtis ne visai tenkino, nes mažino jo tėvoninio statuso svorį spaudžiant lenkų politinę bendruomenę susieti Lenkijos sostą su Jogailaičiais. Todėl jis nebuvo suinteresuotas glaudesnės unijos klausimo kėlimu ir po Parčiovo Seimo (1453) jo nebeatnaujino. Kazimiero tėvoninės pozicijos Lietuvoje tik stiprėjo, kai pagrindiniai jo konkurentai iš Gediminaičių dinastijos arba išmirė (Švitrigaila, Mykolas Žygimantaitis), arba prarado politinį svorį (Olelkaičiai, Jurijaus Lengvenaičio vaikai).

Nors nuo XV a. vidurio unijos procesas buvo sustingęs, visgi vyko intensyvi lenkų politinės kultūros raida. Savotišką reikšmę joje turėjo Prūsijos miestų sąjungos (Karališkųjų Prūsų) prijungimas prie Lenkijos, Frostas traktuojamas kaip unija, sudaryta *minus plena* sąlygomis. Nors Prūsijos miestai ėjo į uniją, kitaip nei lietuviai, su „plačiais atmerktomis akimis“ (užuomina apie lietuvių bajorų nebylių reakciją Krėvoje) (p. 215), jų padėtis Lenkijos atžvilgiu buvusi blogesnė nei lietuvių. Inkorporacijos pobūdis, lenkiško tipo valstybinių struktūrų perkėlimas į Prūsiją rodo, kad tai buvusi reali unija. Tai prieštarauja visai vokiečių istoriografinei tradicijai, tvirtinusiai, kad tarp Prūsijos miestų ir Lenkijos buvo užmegzta tik personalinė unija.

Kitas svarbus dalykas – Nešavos privilegijos (*statuty nieszawskie*) (1454), smarkiai išplėtusios lenkų politinės tautos teises. Nuo to laiko Lenkijos karalius neturėjo teisės leisti naujų statutų, kviesti pašaukutinės kariuomenės ir skirti papildomų mokesčių rinkimo be seimelių pritarimo. Apibendrintai kalbant, tai reiškė lenkų politinės bendruomenės praplėtimą įtraukiant į ją vidutinę ir smulkiąją šlėktiją, o unijos su Lietuva požiūriu – didesnę platesnių lenkų visuomenės sluoksnių interesų išlaikyti ir įtvirtinti uniją.

Penktoji dalis „Dinastija ir pilietybė“ skirta struktūriniais Lenkijos ir ypač Lietuvos pokyčiams XV a. antroje pusėje–XVI a. pirmame trečdalyje aptarti. Čia Frostas aprašo Jogailaičių monarchijos plėtrą Rytų Europoje. Galiausiai ji buvusi nesėkminga ir neišlaikė Otomanų imperijos išbandymo – Jogailaičiai prarado Vengrijos ir Čekijos sostus. Taigi Lenkijos sosto ir Lietuvos tėvoninio statuso vertė Jogailaičiams smarkiai padidėjo.

Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje vykusiems socialinės raidos procesams Frostas suteikia kiek netikėtą spalvą. Apibendrinant galima sakyti, kad esminė autoriaus mintis – Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės tapimas *Litva* XVI a. pirmame trečdalyje (p. 323). Žinoma, čia kalbama ne apie lietuvių, o apie politinę lietuvių tautą (*Lithuanian community of the realm*), kurioje lietuvių ir rusėnų kilminguosius siejo lenkų politinių teisių siekis. Jo realizavimą galėjo garantuoti tik tolesnė unija su Lenkija. Šis procesas vyko karo su Maskva kontekste, šiame kare, nepaisant Maskvos šūkio (Visi stačiatikiai, vienykitės!), dauguma rusėnų liko ištikimi Lietuvos Didžiajai Kunigaikštystei. Jau iki karo ankstyvosios Lietuvos socialinės struktūros buvo smarkiai pasikeitusios. Sparčiai nyko Gediminaičių ir kitų kunigaikščių giminių reikšmė politiniams procesams. Jų valdytos atskiros kunigaikštystės buvo beveik išformuotos. Bajorija, kurios pagrindą XV a.

sudarė lietuviai katalikai, vis labiau pildėsi rusėniškuoju elementu ir tuo pačiu metu vis labiau perėmė šalies išteklių kontrolę. Lietuvos krikšto epochoje apie 80 proc. valdų priklausė valdovui, 1528 m. jam jų liko tik 30 proc., o bajorams – 65 proc. (p. 299–300). Diduomenė, kurios atsiradimą Frostas be reikalo sieja su Horodlės sutartimi (1413), perėmė politinių išteklių kontrolę. Diduomenė – viso labo kelios dešimtys giminių, nors daugiausia lietuviška, bet pamažu į savo grupę įsileido rusėnus stačiatikius. Kurdamas šį, pamažu pozicijas politinėje tautoje prarandančio lietuvių elemento, vaizdą, Frostas nemato reikalo aptarti lietuvių kilmės stačiatikių klausimą. Todėl Alšėniškiai, Orlėkaičiai ir Chodkevičiai jam neabejotini rusėnai stačiatikiai.

Stačiatikių padėtis ilgainiui buvusi sudėtinga, mat lietuviai, skirtingai nei lenkai, greičiau priešinosi Florencijos bažnytinės unijos idėjoms, nei jas palaikė (p. 311). Aleksandras Jogailaitis, sėsdamas į Lietuvos sostą, susidūrė su jau sustiprėjusios Maskvos faktoriumi. Jo vedybas su Maskvos kunigaikštyte Elena palydėjo stačiatikių cerkvės teisių patvirtinimas. Taigi XV a. paskutiniiais metais valstybės santykiuose su stačiatikių cerkve ir stačiatikiiais valdiniais įvyko ryškus pasikeitimas, rusėnų žemių stačiatikių elitui atvėręs platesnes karjeros galimybes. Geriausias to pavyzdys – Konstantinas Ostrogiškis.

Lygia greta su šiomis permainingomis vyko lietuvių politinės tautos suartėjimas su lenkų politine tauta. Bajorijos lygiu Frostas išskiria 1492 m. Aleksandro Jogailaičio privilegijoje įrašytą valdovo pažadą neįkalinti bajorų be teismo sprendimo (*neminem captivabimus nisi iure victum*). Frostas jį vadina lenkų bajorijos iškovojimu, įrašytu į Nešavos privilegiją ir perkeltu į Lietuvos teisę (p. 305).

Platesnės kritikos nusipelnė Frosto samprotavimai apie lenkų ir lietuvių politinių tautų

integraciją asmeniniu lygiu. Neabejotina, kad abiejų kraštų kilminguosius artino gyvenimas valdovo dvare. Bet Frostas čia pamiršta paminėti, kad struktūriškai Lenkijos karaliaus ir Lietuvos didžiojo kunigaikščio dvarai, net ir sudarius Liublino uniją, buvo atskiri. Lietuviai turėjo atskiras dvaro pareigybes, kurias vykdė valdovui reziduojant Lietuvoje. Būtent dėl to negalima pasitikėti ir kitame skyriuje išdėstytu teiginiu, neva Žygimantui Augustui reziduojant Vilniuje, jo dvare persvarą turėjo lenkai (p. 451). Žinoma, lenkų kalbos ir papročių plitimui tarp lietuvių ir rusėnų ši aplinkybė negalėjo būti kliūtis. Bet vis tiek neverta palaikyti autoriaus optimizmo, neva lenkų kalba maždaug nuo 1500 m. ėmė greitai plisti Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje, o 1569 m. triumfavo (p. 319). Per visą XVII a. rusėnų kalba Lietuvoje liko teisės ir kanceliarijos kalba, o dauguma aukščiausių Lietuvos pareigūnų ir XVII a. pradžioje prastai mokėjo lenkiškai, dėl to buvo kaltinami nemokšišku elgesiu Respublikos seimuose. Tiesa, ši kritika turi būti skirta ne „senajai“ lietuvių, o „naujajai“ rusėnų kilmės ponijai.

Pavadinimas „Reforma“ nurodo, kad šeštosios knygos dalies pagrindinis leitmotyvas – Lenkijos politinės organizacijos pertvarkymas. 1505 m. Radome įteisinus dvejų rūmų Seimo struktūrą ir *nihil novi* principą, Lenkija virto parlamentinės monarchijos šalimi. Frosto nuomone, šie pertvarkymai kartu su Laskio statutu (1506) rodė, jog dienos, kai politiniai sprendimai priklausė nuo nedidelės aristokratų grupės, baigėsi. Prasidėjo laikai, kai lemiamą vaidmenį ėmė vaidinti Seimas. Jo darbe ryškėjo vis didėjantis vidutinės šlėktos teisinis išprusimas. Be kokybinio politinės sistemos pasikeitimo XVI a. pirmoje pusėje, išryškėjo ir jos erdvinė plėtra. Lenkijos parlamentinės struktūros pamažu plėtėsi į Karališkuosius Prūsus, Mazoviją, kuri 1526 m. buvo inkorporuota į Lenkiją, ir

net į Kunigaikštiškuosius Prūsus (Rytprūsus). Taigi šios permainingos turėjo paliesti ir Lietuvą.

Mūsų istoriografijoje įprasta tvirtinti, kad Lietuvos didžiųjų kunigaikščių Aleksandro ir Žygimanto Senojo valdymai prasidėjo kaip Lietuvos ponijos politinio sprendimo (rinkimų) pasekmė. Frostas pateikia kitokią įvykių interpretaciją. Beje, ji skiriasi ir nuo lenkų istoriografijoje dažniausiai aptinkamų versijų. Nors Frostas neneigia, o atvirksčiai – teigia politinės lietuvių tautos brandą, į pirmą planą visgi iškelia ne ponijos per rinkimus parodytą valią, o vidinius Jogailaičių dinastijos sprendimus, kurie rėmėsi tėvonine Jogailaičių valdžia Lietuvoje. Jo manymu, Aleksandro Jogailaičio tapimas Lietuvos didžiuoju kunigaikščiu buvo nulemtas jo tėvo Kazimiero Jogailaičio apsisprendimo (p. 327). Savo ruožtu Aleksandras testamente nurodė paliekąs Lietuvą broliui Žygimantui (p. 344). Ponijos pritarimas, nors ir būtinas teisine prasme, tampa tik dekoracija teatre, kurio režisierius – Lenkijos karalius. Vaidmenys šioje dramoje jau seniai išdalyti: Jogailaičiai traukia „Lietuvos tėvonių“ giesmę, skiria savo sūnus Lietuvos kunigaikščiais (didžiais arba tiesiog – vietininkais), sulaukdami lietuvių ponų choro pritarimo, o lenkų šlėkta tuo metu rauda dėl neteisybės – sulaužytų Jogailaičių pažadų įkūnyti Lietuvą į Lenkiją ir, vos tramdydami pyktį, renkasi Lietuvos valdovus savo karaliais, taip išlaikydami amžinosios unijos perspektyvą. Uždanga!

Žiūrint iš tokio kampo, apie jokią unijos nutraukimo tendenciją Lietuvoje neverta kalbėti. Kiekvieno naujo didžiojo kunigaikščio pakėlimas automatiškai išprovokavo derybas su lenkais dėl unijos atnaujinimo, kurių sėkminga ar nesėkminga baigtis nekeitė padėties iš esmės. Lenkus siutino Jogailaičių teisės Lietuvoje, kurios neleido nei inkorporuoti Lietuvos, nei laisvai rinkti sau karalių. Todėl derybų dėl unijos metu buvo bandoma pasikasti po

Jogailaičių galybės pamatais. Šiame kontekste Frostas išryškina 1499 m. vadinamosios Vilniaus–Krokuvos unijos naujoves. Nors ji buvo pagrįsta Horodlės susitarimais (t. y. dviejų atskirų valdovų rinkimai), joje nebėra užuominų, kad renkami turi būti tik Jogailaičiai. Todėl, Frosto teigimu, Jogailaičiai padarė nuolaidą abiejų šalių politinėms tautoms, nebeišryškindami savo tėvonio statuso Lietuvoje. Taip elgtis juos vertė apverktina dinastijos padėtis: jos atstovai tam kartui neturi vyriškosios lyties palikuonių, o tai grėsė baigtis Jogailaičių politinės sistemos griūtimi (p. 336). Kita vertus, Jogailaičių tėvoninio statuso pastūmimas į šalį Frostui leidžia manyti, kad unijos sukurta politinė sistema negali būti traktuojama nei kaip dviejų atskirų valstybių konfederacija, nei kaip personalinė unija. Šis susitarimas reiškė, kad uniją garantuoja ne monarchija, o dvi politinės tautos (p. 335).

Kaip žinoma, Aleksandro rinkimų Lenkijos karaliumi proga sudaryta Melniko sutartis (1501) nebuvo ratifikuota. Tačiau jos vertė išryškėjo jau Liublino unijos sudarymo kontekste, todėl Frostas paskui kitus unijos tyrinėtojus pabrėžia šios sutarties sudarymo aplinkybių naujoves. Dėl šios sutarties buvo deramasi Lietuvai pralaimint karą su Maskva. Todėl lietuviai negalėjo diktuoti derybų sąlygų. Teko sutikti su tuo, kad ateityje Lenkijoje bus renkamas ir karūnuojamas vienas bendras abiem kraštams valdovas, kuris bus teisėtas net tada, kai lietuviai rinkimuose nedalyvaus.

Paskutinė, septintoji, knygos dalis, „Unijos užbaigimas“, veda skaitytoją per XVI a. Lietuvos ir Lenkijos istoriją link Liublino unijos. Frostas pradeda nuo Jogailaičių dinastijos padėties sustiprėjimo. Jį garantavo lietuviai, net tada kai buvo nevieningi. Žygimanto Senojo valdymo pradžioje įsiplieskia nesantaika tarp senųjų lietuvių ponų giminių Goštautų ir Radvilų. Šalia jų iškilo rusėnas Konstantinas Os-

trogiškis, palaikantis savarankiškus ryšius su lenkų ponais. Lietuviai, vienašališkai išsirinę didžiuoju kunigaikščiu Žygimantą ir taip primetę lenkams karalių, dar kartą pademonstravo savo pozicijos galią, kai 1521 m., susitarę su Bona, parėmė vos gimusio Žygimanto Augusto išrinkimo Lietuvos didžiuoju kunigaikščiu idėją. Lietuvoje pagrindinis jos šalininkas – Albertas Goštautas, o Ostrogiškis grėžiojosi į lenkus laukdamas palaikymo. Monarchija, ypač karalienė Bona, išnaudojo šių trijų giminių nesantaiką. Kai 1529 m. Seime lietuviai paskelbė išrinkę didžiojo kunigaikščio įpėdinį, Goštauto bendradarbiavimas su Bona jau seniai buvo pamirštas, tačiau, remdamasis Goštauto aplinkoje sudaryto Lietuvos metraščio analize, Frostas mano, kad Goštautas nebuvo unijos priešininkas (p. 416).

Kad ir kaip būtų buvę, karalienė jau buvo pasiekusi, ko norėjo. Bijodamas susilpninti uniją, Lenkijos Seimas, nors ir su didžiuliu įtūžiu, karalaitę paskelbė sosto įpėdiniu (*vivente rege*). Bona atsidėjo valdovo domeno atsiėmimui iš neteisėtai jį užvaldžiusių Lietuvos ponų. Kartu su tuo ji ėmėsi ūkio modernizavimo – valakų matavimo. Šių veiksmų rezultatas buvo stublinantis. XVI a. viduryje Jogailaičių domenas Lietuvoje pasirodė esąs beveik toks pats, kaip karališkasis domenas Mažojoje ir Didžiojoje Lenkijoje kartu paėmus. Vertindamas Bonos pastangas keisti agrarinę sistemą, Frostas mato daugiau pozityvių nei negatyvių padarinių. Jis ginčija istoriografijoje įsigalėjusią nuomonę apie valstiečių padėties pablogėjimą po Valakų reformos. Jo manymu, tai ne valakų matavimo, o lažinės-palivarkinės sistemos (*manorial economy / manorial farming*) padarinys, it tai būtų nesusių dalykai. Reformos, pasak jo, atnešė į Lietuvos kaimą samdos galiomybes ir padėjo galą baudžiavai (p. 431). Vargu ar taip gerai viskas buvo.

Bonos veikla galiausiai sukėlė didžiulį lietuvių nepasitenkinimą, kurį šie išliejo 1544 m.

Bresto Seime. Kaip tik po jo Žygimantas Senasis paliko savo sūnų Žygimantą Augustą vietininku Lietuvoje. Bonos partijos šulai (Jonas Hlebavičius, Ivanas Hornostajus ir kt.) buvo nustumti į šalį ir pagrindinį vaidmenį Lietuvos politinėje arenoje ėmė vaidinti Radvilos. Net po 1548 m. tapęs Lenkijos karaliumi Žygimantas Augustas mieliau rinkosi Lietuvą reziduoti, nes čia jis galėjo naudotis Lietuvos valdovo tėvoniū statusu. Bet 1562 m. Žygimanto Augusto požiūris į Lietuvą ir jos uniją su Lenkija kardinaliai pasikeitė. Detaliau valdovo nuomonės lūžio aplinkybės išdėstytos skyriuje „Egzekucijos pergalė“. Įdomu, kad skyrius sukonstruotas taip, it šio pasikeitimo priežastis būtų buvusi Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės pašauktinės kariuomenės Vitebsko karo stovykloje parengta peticija. Joje karo su Maskva išvarginti Lietuvos bajorai reikalavo glaudesnės unijos su Lenkija. Frostui tai išaugusio vidutinės bajorijos sąmoningumo ir lenkų šlėktų teisių troškimo padarinys. Taigi Frostas atmeta net galimybę, kad dėl Liubline Lietuvai primestų unijos sąlygų gali būti kaltas vienašališką poziciją užėmęs valdovas. Neva viską padarė patys lietuviai. Jūratės Kiaupienės pateiktą tų pačių įvykių kitokį (gilesnį nei Frosto) paaiškinimą Frostas apibūdina kaip neįtikinamą (p. 449).

1563–1564 m. sandūroje vykusiame bendrame Varšuvos Seime lietuviai, pasak Frosto, toliau spaudė lenkus unijoje įteisinti Lietuvos lygybės su Lenkija principą (*aeque principaliter*). Jų norui išsaugoti atskirą didžiojo kunigaikščio institutą lenkai kategoriškai priešinosi. Apibendrinamas Seimo rezultatus Frostas teigia, kad lenkai, būsimosios unijos teisiniu pagrindu imdami Melniko susitarimą, patys nuo jo smarkiau nutolo nei lietuviai. Todėl lenkai gali kaltinti tik save dėl to, kad nauja unija tuo metu nebuvo sudaryta (p. 463, 468).

Nors Varšuvos Seimas baigėsi be rezultatų, Lenkijos ir Lietuvos Didžiosios Kunigaikštys-

tės suartėjimas vyko toliau. 1564 m. Bielsko Seime lietuviai pritarė teismų ir administracinei reformai, kurią dauguma istorikų pripažįsta buvus abiejų šalių politinių struktūrų suvienodinimu. Gal tik autoriaus pastaba, kad po 1564 m. Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė nustojo būti sudėtinė valstybė (*composite state*) (p. 473) atrodo kiek skubota. Net po Liublino unijos tokie regionai kaip Žemaitija, Polockas, Vitebskas išsaugojo savo senąsias privilegijas, o Žemaitija kurį laiką bandė įsteigti atskirą Vyriausiąjį tribunolą. Tai leidžia manyti, kad administracijos unifikavimas dar nereiškę paskirų regionų savivaldos sunykimo.

Liublino Seimo epopėja yra turbūt geriausiai dokumentuotas Lenkijos ir Lietuvos unijos istorijos atvejis. Todėl čia verta sukaupti dėmesį tik į knygos autoriaus interpretacijos niuansus. Reziumuodamas unijos sudarymo aplinkybes Frostas sako, jog Lietuvai tai buvo si ir trauma, ir laimėjimas, neleidęs įgyvendinti unijos pradžioje (Krėvos ir Horodlės sutartyse) numatytos inkorporacijos į Lenkiją (p. 492). Dėl to, kad unija buvusi tokia skausminga, Frostas tiesiogiai kaltina pačius lietuvius, kurie Bielsko Seimo metu (1564) neapgalvotai atmetė sušvelnėjusius lenkų pasiūlymus, vėliau pabėgo iš Liublino Seimo (p. 482), neturėjo Mikalojaus Radvilos Juodojo lygio lyderio (p. 480), nieko nepasiūlė vienašališkai Žygimanto Augusto nuo Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės Voluinės, Braclavo ir Kijevo žemių vadovavusioms politinėms jėgoms (p. 491). Ne su visais šias kaltinimais reikėtų sutikti.

Neverta neigti, kad tokia interpretacija turi savo argumentuotą pamatą, bet jos logika primena buitinę situaciją: „Ak, tave primušė, tai pats ir kaltas, kad buvai silpnas.“ Neabejoju, unija buvo istorinė būtinybė ir lietuviai norėjo ją sudaryti, tačiau maksimalaus lygiateisiškumo, o ne prievartos sąlygomis. Sunkus karas su Maskva čia nulėmė ne viską. Ulos pergalė

rodo, jog, kitaip nei teigia Frostas, lietuviai vis dar gebėjo patys atsilaikyti. Žinoma, lenkų parama tame kare buvo svarbi. Tačiau Frosto pastangos išreikšti ją karių ir pinigų kiekiais (p. 480) vėlgi yra ne visos tiesos sakymas. Juk didžioji dalis pinigų, skirtų ne tik Lenkijos Seimo, bet ir Lietuvos išdo, nusėdo lenkų samdinių kišenėse. Maža to, pasižymėjusiems samdinių vadams kone masiškai buvo pradėtos dalyti žemės Lietuvoje. Tad ar lenkai tikrai sumokėjo tiek daug, kai Lietuvos nesėkmė kare būtų reiškusi tiesioginę grėsmę Lenkijai?

Autorius, regis, apskritai be reikalo priekaištauja lietuvių ponijai, negebėjusiai nieko pasiūlyti 1569 m. atplėšties nuo Lietuvos Ukrainos rusėnams. Kokiu pagrindu, kas, kam ir ką galėjo pasiūlyti, kai Lietuvos didysis kunigaikštis stoji Lenkijos pusėn? Be galvos, tėvoniinio valdovo, likusios Lietuvos politinės organizacijos paskiros dalys pasileido politinės konjunktūros pasrovui. Abejotini autorius teiginiai ir apie didesnes ukrainiečių diduomenės karjeros galimybes Lenkijos Karūnoje, nei Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje. Lietuvos pareigūnų sąrašai rodo ką kita. Juk suteikus 1563 m. privilegiją ir 1566 m. įkūrus naujų vaivadijų, į Lietuvos valdžios elitą plūstelėjo rusėnai. O štai ukrainiečių diduomenė pakliuvo į kur kas didesnę konkurenciją pasižymėjusią Lenkijos politinę sistemą.

Kelios bendros pastabos. Frosto pastangos angliškame akademiniame tekste legalizuoti lietuviškus asmenvardžius ir vietovardžius, nors lietuvių skaitytojus ir nuteikia maloniai, kartu parodo, kad autoriui čia pritrūko nors minimalios lietuvių redaktoriaus pagalbos (tiek jau to dėl Niemano, bet ką daryti su Salyn, Pozwol ir pan.). Kita vertus, jau mokslinės diskusijos objektas – kada lietuvių vardai turėtų būti transkribuojami lenkiškai. Žinoma, tai ne lietuviškos istoriografijos, kuri turi seniai susiformavusią tradiciją, problemos. Bet angliš-

kam tekstui natūraliu riboženkliu turėtų tapti greičiau Liublino unija, nei individualus vieno ar kito didiko sulenkėjimo atvejis.

Dvejopus jausmus kelia ir autoriaus santykis su lietuvių istoriografija. Knygoje ji yra pakankamai plačiai panaudota, bet dažniausiai tik tam, kad jos teiginiai būtų čia pat paneigti arba kad taptų neproblemine iliustracija. Nemanau, kad autorius dėl to turėtų būti kaltinamas šališkumu. Turbūt labiausiai kalta lietuvių istoriografija – ji vis dar per silpna, o Frosto akimis žvelgiant, dar ir turinti potraukį anachronizams. Todėl nėra ko stebėtis, kad į daugumą Lietuvos istorijos klausimų Frostas žiūri pro lenkų istorikų akinius. Tačiau šis žvilgsnis dažnai tampa inertinis. Žinoma, unijos kontekstui tai nėra pagrindinis klausimas, bet, rašydamas apie socialinę Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės raidą, Frostas beveik visiškai nesinaudoja lietuviška literatūra, kuri būtų leidusi kai kuriuos dalykus matyti kitoje šviesoje.

Ginčo verta ir autoriaus nuomonė, kad unijos procesas ir už jo stovinti lenkų šlėktų konsensuso kultūra buvo Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės socialinių pokyčių variklis. Šis teiginys paremtas autoriaus tikėjimu, kad lietuviai unijos niekada nenorėjo nutraukti. Tuo pagrįstai galima suabejoti. Galima sutikti, kad lenkų politinės kultūros reikšmė didžiulė, bet nereikia joje ištirpdyti Lietuvos vaidmens. Lenkų politinė kultūra daugiausia –endraeuropinė, todėl, matant jos sklaidą, reikia matyti ir platesnį civilizacinį procesą. Lietuvos pritaipimas prie šios kultūros reiškinių nemaža dalimi buvo nulemtas ne laisvo visuomenės pasirinkimo, o valdančiosios dinastijos pozicijos. Kita vertus, Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės visuomenės raidos ypatybė buvo ir tai, kad civilizacinė riba draskė šią valstybę į dvi puses. Ne Horodlės sutartis surišo lenkų ir lietuvių kilminguosius į broliją, o dinastija. Ne aklas noras gauti kaimynų teises, o natūralus

karo pagalbos prašymas iš savo valdovo, kuris tuo pat metu buvo ir kitos šalies karalius, numatė nuolatinį abiejų šalių kilmingųjų bendradarbiavimą. Tai neneigia, kad europietiška politinė kultūra į Lietuvą atėjo iš Lenkijos su tenykščiu koloritu. Bet ar į rusėnų žemes ji atėjo tiesiogiai, ar Lietuvai tarpininkaujant? Galiausiai, ar ji atėjo į tuščią vietą? Taigi Frosto propaguojama lenkų politinė konsensuso kultūros sklaidos idėja užgožia lietuvių politinės kultūros savitumą ir atliktą tarpininkavimo vaidmenį skleidžiant bendraeuropinę politinę kultūrą.

Tėvoninė didžiojo kunigaikščio pozicija visą aptariamąjį laikotarpį buvo Lietuvos atskirumo išlikimo garantas. Tad keista, kad Frostas nesureikšmina ir giliau neaptaria šio instituto perleidimo Karūnai aplinkybių. Apskritai susidaro įspūdis, kad autorius stengiasi paslėpti Žygimanto Augusto atsakomybę už tokią uniją, kokia buvo sudaryta Liubline. Juk 1563 m. kovo 13 d. Žygimanto Augusto tėvoninių teisių

į Lietuvą atsisakymas su kaupu nusvėrė tai, ką Frostas vadina svarbiausiu unijos laimėjimu: Lietuvai – Lietuvos inkorporavimą numačiusių sutarčių nebeminėjimas Liublino unijos dokumentuose (p. 492).

Frosto knygos skaitymas primena kelionę po Lietuvos, Mazovijos ir Prūsijos paribuose plytinčią senąją girią. Ji žada ne tik pro medžių viršūnes prasimušančių saulės spindulių žaismą, paukščių giesmes ir gryną orą, bet ir šakų suplėšytus drabužius, sušlapusias kojas, besiantinančias sutemas ir baimę laiku nepasiekti pagirio. Skaitytojui jausmų tikrai netrūks ir nebūtinai jie bus tokie pat, kokius tame kelyje išgyveno autorius. Kartą, pristatydamas savo pažiūras į Lenkijos ir Lietuvos uniją, Frostas yra pasakęs: „Tango šokiui reikia dviejų“ (*It takes two to tango*). Perskaičius knygą norisi pasakyti, kad šokis, kurį XV–XVIII a. Lietuva šoko su Lenkija, buvo ne tango, o polka. Ne toks ir blogas šokis, jei jis tapo lietuvių liaudies kultūros savastimi. Bet visgi polka.

Eugenijus Saviščevas